

ד"ר יוסי כורזים ד"ר דויד קלוזנר
שילוב בין-מקצועי של עבודה קהילתית
ופיתוח כלכלי מקומי

שילוב בין-מקצועי של עבודה
קהילתית ופיתוח כלכלי מקומי

מאת ד"ר יוסי כורזים ד"ר דויד קלוזנר**

סייה שהיא פעילה מבחינה כלכלית, במטרה לבדוק דרכים להשתלבותם המחדשת בעבודה במסגרת קבוצתית יוזמת ופעילה.

בעבר השכילו עובדים סוציאליים — ובפרט העובדים הקהילתיים שביניהם — להתאים את פעילותם לנסיבות ולצרכים משתנים. ניסיון זה נותן בסיס לצפייה, שמקצוע העבודה הסוציאלית ייתן עתה את דעתו למוקד חדש להתערבות מקצועית, בתחום התעסוקה. לפי כך, מאמר זה מציע מעורבות בין-מקצועית מוגברת ברמה המקומית ופיתוח יכולת לעבוד ב"תפר" של צורכי הפרט בתעסוקה מחד גיסא ואפשרויות הפיתוח הכלכלי המקומי, מאידך גיסא.

בגוף המאמר נפרט תפיסה זו של "תפר" בין-מקצועי כמימד מרכזי בהצעתנו. כיום מחמד הקישור ברמת הקהילה בין מי שתפקידו לטפל במובטל כאדם במצוקה ובין המערכת המסוגלת להחזירו לתעסוקה באפשרויות שוק העבודה הקיים. לטענתנו, אין בכך די לאור חשיבות התעסוקה המוגבלת ביישובים רבים בארץ. צורך השעה הוא לנסות שילוב בין מקצועי של עבודה קהילתית ופיתוח כלכלי מקומי ולחדש באופן פעיל את תשתיות התעסוקה באמצעות פיתוחן של יוזמות כלכליות מקומיות. יוזמות אלה צריכות להיעשות הן כפעולה כלכלית מקומית והן כהמשך לפעולה

הקדמה

מאמר זה מציג רעיון לטיפול בנושאי האבטלה ופיתוח הכלכלה המקומית תוך שילוב שני תחומים מקצועיים שונים זה מזה — עבודה קהילתית ופיתוח כלכלי. במוקד המאמר ניצב האתגר של התוויית מדיניות ותוכניות לפיתוח הכלכלה המקומית באופן שתהיינה רגישות לפוטנציאל האנושי והבין-אנושי של המובטל וכן לצרכים הקהילתיים במקום מגוריו.

אחת התוצאות של המדיניות הכלכלית הנוכחית בישראל היא, ששיעורי האבטלה הם גבוהים בהשוואה לשיעורים בעבר הלא-רחוק ולא נראה שיירדו בעתיד הקרוב. במקביל לתופעה זו מצטמצמים ההיקף והגישות של שירותי רווחה שונים, ונשחקת יכולתם להקנות את הפגיעות המתלוות לאבטלה. במיוחד כול-טת בחסרונה מערכת שתקשר בין הטיפול האנושי במובטלים בקהילתם מחד גיסא ובין פיתוח הכלכלה המקומית, מאידך גיסא. מקומו הטבעי של קישור זה הוא ברמה המקומית. ברמה זו יש לעבודה הקהילתית שני תפקידים חשובים. האחד הוא איתור המובטלים, וזהו צורכיהם והפוטנציאל לשילובם מחדש בפעילות הכלכלית. התפקיד השני הוא מתן סיוע לגיבוש קבוצתי של מובטלים יחד עם אוכלו-

* הסוכנות היהודית, המחלקה להתחדשות השכונות — אגף התכנון ובתי-הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת העברית בירושלים.

** ג'ינטי-ישראל והחוג לגיאוגרפיה, האוניברסיטה העברית בירושלים.

זה השיקומית של העבודה הסוציאלית בקרב המוכרטים.

א. מסגרת מושגית: מדינת הר־ רוחה המשתנה ותפקיד מקצוע העבודה הסוציאלית

רעיונות אופייניים המופיעים בהגדרותיה של מדינת הרוחה כוללים הבטחת זכויות והטבות חברתיות וכלכליות שלא לפי קריטריונים של שוק חופשי; קבלת אחריות קולקטיבית בידי כלל אזרחי המדינה להספקת שירותים להבטחת ביטחון חברתי וכלכלי מינימלי ולביצוע מדיניות חברתית-כלכלית באמצעות פעילות ממלכתית מכוונת (דורין, 1985: 2-3). רעיון מרכזי נוסף באיפיון מדינת הרוחה מקשר בין מדיניות כלכלית ובין מדינת הרוחה, בקובעו שמרכיב אינטגרלי לתפיסת מדינת הרוחה היא מדיניות כלכלית המבוססת על צמיחה, מינימום של אבטלה ושאיפה לצמצום פערי ההכנסה (Kahn, 1969: 26-27). אבחנה זו הייתה יפה להחילת דרכה של מדינת הרוחה ה"קלאסית" (למשל, בריטניה שלאחר מלחמת העולם השנייה). כיום ניתן לראות חלקים משירותי הרוחה — בתחום הבטחת ההכנסה וכתחום התעסוקה — המהווים רשת ביטחון בלבד לאוכלוסיות שאינן יכולות להיות פעילות מבחינה כלכלית כתוצאה מנסיבות שאינן בשליטתן. בישראל מצב זה אופייני ביישובים שבהם קיימת אבטלה המוגדרת כ"מבנית" או "כרונית", שבהם מדינת הרוחה מסתפקת בהבטחת קיום מינימלי. מוסדות מדינת הרוחה אינם יוזמים את החזרתה של אוכלוסיית חסרי-העבודה למעגל הכלכלי באמצעות התערבות ישירה בתחום הכלכלי ומעשטים להתערב בתחום זה גם בפעילות שיכולה למנוע משברים כלכליים מקומיים.

אשר בהגדרתם המסורתית הם "אותן פעילויות מדינת הרוחה מספקת שירותים חברתיים

אשר מניעיהן העיקריים הם הומניים וחברתיים בעיקרם ואינם כלכליים" (Forker מצוטט אצל Sainsbury, 1977: XXIII). חברות מערכיות מודרניות מקובל לחלק פעילויות קולקטיביות אלה לשישה תחומים עיקריים (Kahn & Kamerman, 1976), המסווגים לאלה הניתנים בכסף (in cash) ולאלה הניתנים בשווה-כסף — כשירותים "בעין" (in kind). נאלה ששת התחומים:

שירותים הניתנים בכסף:

1. הבטחת הכנסה
2. שירותי חינוך
3. שירותי בריאות
4. הבטחת דיור
5. שירותים סוציאליים אישיים — טיפול סוציאלי ברמת הפוט והק־הילה מנקודת המוצא של היחידה המשפחתית.
6. שירותי תעסוקה, הכוונה מקצועית והכשרה, כולל מדיניות כלכלית לאומית המבטיחה דמת פעילות שתמנע אבטלת המונים.

למטרתנו במאמר זה חשובים יחסי הגומלין בין השירותים הסוציאליים האישיים לשירותי התעסוקה למיניהם על רקע של משבר כלכלי. השירותים הסוציאליים האישיים אמורים לבטא הכרה חברתית של הממשל לאחיותו — אם באמצעות חקיקה ותקנות מינהליות ואם מתוך ציפייה ליזומות מקומיות ייחודיות מצד עובדים סוציאליים — לספק מענים לצרכים ולמצוקות של יחידים ושל משפחות המצויים במשבר אישי ארעי או מתמשך. ממשלות המחשיבות את עקרונות מדינת הרוחה אינן מספקות שירותים אישיים אלה מתוך חסד, כי אם במטרה לספק באותם קשיים וצרכים של היחיד והמשפחה המונעים מהם לתפקד בחברה באופן מירבי, תוך שאיפה להבטיח חופש הוזמנות להתפתחות אישית. לפיכך, על השיירות הסוציאליים האישיים מוטלים שני תפקידים מרכזיים: (א) לשמור על רמת התנהגות

קדימויות והמצאת התערבויות. נקודה מרכזית בעבודתנו היא התחושה, שהעיסוק במיתון השלכותיה של קיצוצים בתקציבי השירותים הסוציאליים פוגעת בהמצאתן של התערבויות חדשות ומביאה לקפאון בבחינתן של הקרי-מיות להתערבות.

אפיונו של רחנפלד את מקצוע העבודה הסוציאלית, בהיותו בהכרח רנמי ומניב על צורכי סביבה משתנה, הוא אפיון אופטימי. לדעתנו יש בו יסוד של שאלת לב, מאחר שהנטייה של מרבית מקצועות העזר (Helping Professions) היא להתמסד ולהתבצר בתוך ארגונים פורמליים נוקשים יחסית. בתנאי הלחץ הנרחבים נראה, שגם מקצוע העבודה הסר-ציאלית נוהג כהתאם לדפוסים אלה, במקום להפנות חלק ממשאביו לטיפול במקרי ביקוש ואי-הלימה חריגים.

נושא האבטלה והתעסוקה מהווה את תחום אי-ההלימה ואת מוקד הביקוש החדש והמוב-הק של שנות השמונים המאוחרות. אם עד כה לא התייחס מקצוע העבודה הסוציאלית לתחום זה בקצב ובהיקף הנדרשים, אזי הגיע הזמן לבחינת מחדש של כמה מקדימויותיו.

ג. מוקד הביקוש של שלדי שנות השמונים: אבטלה ותעסוקה

מקצוע העבודה הסוציאלית ביזבז את מחצית העשור בכך שלא ניסה להגדיר לעצמו מוקדי ביקוש חדשים. בכך איבדו העובדים את היוזמה ונגררו למצבי התגוננות תוך-כדי הונחת צרכים חדשים ואוכלוסיית לקוחות פוטנציאלית חד-שה. לדעתנו, כאמור, מוקד הביקוש הדחוף והמדיד כיום הוא בנושא התעסוקה – הכ-טחתה, העשרתה והרחבתה.

העדר תעסוקה משפיע בצורה דרמטית כיר-תר על תנאי החיים של הפרט, המשפחה והקהילה. אם נתייחס לששת תחומי שירותי הרווחה החברתית שמיני בחלק א' נמצא, שקיימת השפעה שלילית על בריאותם הפיזית

ב. שינויי דגש ומוקדי ביקוש בע-בודה הסוציאלית

תולדות מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל מלמדות, שניתן להגיע לשינויי דגש גם בעיות של לחץ ושינוי בשינויי דגש כאלה כדי להביא להתחדשות ולייעול מקצועי תוך-כדי שיפור איכות החיים של קבוצות חדשות של לקוחות. לזוגמה, העבודה הקהילתית בישראל זכתה לתנופה משמעותית בשנות התשעים, כאשר רכבות עולים אוכלסו כשיכון ציבורי. העובדים הסוציאליים שולבו באותן שנים במערכת השיכון (למשל ב"עמדיר") על-מנת לסייע ליי-חידים ולמשפחות שזה עתה באו בהתמודדותם עם השינויים בסביבתם האקולוגית-חברתית החדשה. במקרה דגן אותה מוקד הפעילות התברר-לכללי החשוב ביותר ברמה הלאומית בשיכון העולים. מקצוע העבודה הסוציאלית הצטרף כשירות נלווה (Adjunctive Service) לתחום הדיוק, בנוסף לעבודה בשירות העצמאי (Freestanding) העיקרי – בלשכות הסעד המקומיות דאז.

דוגמה נוספת ניתן למצוא בשנות השבעים, כאשר פותחו בקצב מזורז השירותים הסוציא-ליים הנלווים לשירותי הבריאות. כרוב בוגי החולים נפתחו מחלקות סוציאליות לטיפול וייעוץ לחולה ולמשפחתו, מתוך ראייה כללנית של השפעת המחלה על איזונו של המשפחה, תנאי חייה ואיכותם. פעילות דומה התפתחה באותן שנים במערכת החינוך, עם הסמכתם של עובדים סוציאליים להתערבות במשפחה באמצעות הילד המתקשה. העובדים הסוציא-ליים היו בין היוזמים והפעילים להוספת מוקדי השירותים הנלווים שלעיל.

ההתפתחויות המקצועיות שתוארו כאן מצ-יכעות על הימצאות העובדים הסוציאליים בחזית תהליך האיחוד של אי-הלימות בין צור-כיהן של אוכלוסיות ובין המשאבים הזמינים למילוי צרכים אלה. לדעת רחנפלד (1985) שנים הם תחומי המומחיות שהם חיוניים על-מנת להתמודד עם מצבי אי-הלימה: קביעת

אורזות התחפוט כמסיתות וחונית לחפוקזה

הסדיר של חברה מודרנית מורכבת השואפת לדימוי נאור: (ב) להקל על התמודדות הפרט והמשפחה עם תופעות כלכליות ורגשיות הנובעות מחתליכי שינוי אישיים, חברתיים וכלכליים בחברה המודרנית – שינויים שאינם מצויים בשליטתם (Kahn & Kamerman, 1976). בעיקרון, אם כן, אין קבלת שירותים חברתיים אמורה לשקף כישלון אישי, אלא תגובה הולמת לנסיבות סביבתיות קשות.

ואולם, בשנים האחרונות התפתחה מגמה סותרת – במיוחד בבריטניה ובאצרות הכרת – המאשימה את מדינת הרווחה עצמה בכך שהיא תורמת להחלשת המוטיבציה של הפרט להשתלב באופן מלא בפעילות תעסוקה. כך נגשים היחיד ומדינת הרווחה אשמים-שותפים באי-יצון כביכול לתום את חלקם המלא לקידום הלאומי הכלכלי והחברתי, ולקוחות מדינת הרווחה מצטיירים כעלוקות הסופגות תקציבים ציבוריים ללא גבול (Eisenstadt, 1985 & Ahmeir). יחד עם זאת, אפילו כאשר משמעות האשמות כאלה, בעיקר כירי פוליטיקאים שמרנים, עדיין נשמר קונסנזוס איתן יחסית לגבי עצם חשיבותה של מדינת הרווחה – ולו רק בשל האפשרות לעשות שימוש במנגנוניה כאמצעי להרגעת מוקדים אפשריים של חוסר יציבות חברתית.

מיתוניים של אשמת הפרט במצוקתו, ואש-מת מדינת הרווחה המאפשרת לו להיות שאנ-כיהס לאי-השתלבותו במערכת היצרנית, מז-עלמים מכישלונות כלכליים שאינם בשליטת הפרט. האשמה מעין זה גם מורידה מכתפיהם של קובעי המדיניות את הצורך להתמודד עם הנוצרות החמורות של מדיניותם לגבי שכבות נרחבות באוכלוסייה, המרוכזות בדרך-כלל באזורים גיאוגרפיים מוגדרים.

הסוציאלית אחריות ראשונית ומרכזית (Front-Responsibility) בהגשת השירותים הסוציאליים האישיים, כפי שלמצצועות הוור-אה והופאה יש אחריות של קו ראשון בתחום החינוך ובתחום שירותי הבריאות. תחום השי-

רוחם הסוציאליים האישיים הוא, אם כן, תחום המומחיות של מקצוע העבודה הסוציא-ליית (Kahn & Kamerman, 1980) ורחנפלד, (1985). תחום מומחיות זה נדרש לאיתוון של שיטות היערות והדגשיות בתקופה של קיצוצי משאבים (כורזים, 1985).

השירותים הסוציאליים האישיים באים לידי ביטוי עיקרי ברמה המקומית והקהילתית, כא-שר המגזר הציבורי נושא באחריות מרכזית לתכנונם ולקביעת המדיניות להגשתם. הבסיס המקומי של מערכת הקשרים עם לקוחות חד-שים מחייבת את העובדים הסוציאליים בכלל ואת העובדים הקהילתיים בפרט, להמציא שי-טות התערבות חדשניות. בטיפול בקבוצות חדשות של מובטלים מומלץ לשלב בשיטות ההתערבות האישיות מרכיבים כלכליים מקר-מיים. החידוש באוכלוסיית המובטלים קבוצת יעד ייחודית הוא בכך, שבועד שהאבטלה היא בעיה חברתית, גישתנו להיערכות להתמודדות עמה מחייבת התייחסות יוזמת והדרכה בתחום הכלכלי. אנו רואים במסגרת הארגונית הצי-בורית של השירותים הסוציאליים האישיים (The Organisational Domain) את מימד החסות (Auspie) העיקרי בשותפות בנושא הכלכלי-קהילתי. בהתמחות של העבודה הק-הילתית קיימות מסגרת ושיטת התערבות שהן רלוונטיות לענייננו.

במצב הקיים מקצוע העבודה הסוציאלית מגן במעין תגובה רפלקסיבית על המהות, הכמות והאיכות של השירותים הניתנים ועל מוקדי התייחסותם כהווה. תפופות הגנה זו היא פועל יוצא מן הצורך להבטיח בצורה שוטפת את המשאבים המוקצים לשירותים חברתיים. במלים אחרות, קרב הבלמים על נפח השירותים השוטפים אינו מותיר זמן או כוחות ליחור מחודש של יעדיהם ותכניהם. יתרה מזו, כל הסחה מן המערכה על נפח המשאבים וההגנה על אוכלוסיות היעד המ-סוררות נתפסת כבגידה בעיקר ובמזכר לטובת הבלתי-יידוע שתועלתו טום הוכחה.

שיש צורך בפיתוחה של תוכנית חברתית-כלכלית לית, שתתחייב לצורך זהוהן בחינה בטיפול נקודתי במקרה אבטלה. תוכנית כזו תתבסס במידה רבה על משאבים קיימים בתחומי העבודה הסוציאלית בכלל והעבודה הקהילתית בפרט. כמרכז תיקון התכנית בין משאבים אלה ובין תחומי פעילות הפיתוח הכלכלי המקומי. עיקריה של תוכנית כזו, כפי שניצגה להלן, גובשו בקבוצת עבודה שפעלה באוניברסיטה העברית והתבססה על ניסיון שנרכש בישראל ומחוצה לה (האוניברסיטה העברית, עיקריות, האחת, לתרום לצמצום ממדי האבטלה, 1986). לתוכנית שגובשה היו שתי מטרות עיקריות: האחת, לתרום לצמצום ממדי האבטלה באמצעות יצירת מקומות תעסוקה חדשים בעזרת עידוד יוזמות מקומיות לפיתוח הכלכלי. השנייה, יצירת תשתית ממוסדת ומקצועית לטיפול מתמשך בקידום הפיתוח הכלכלי המקומי בדרך של הכשרה ייעודית של עובדים לרשמי. פיתוח דפוסי עבודה ורשתות מחקר ובעזרת הקמת מרכז מידע ארצי שישירת את העובדים היוזמים ברמה המקומית. מבחינה מעשית התוכנית בנויה משני מרכיבים עיקריים ומאופציה מרכזית שלישית. המרכיב הראשון הוא הקמת מרכז ארצי לפיתוח הכלכלה המקומית, שירכז מידע ויתער בפעילות בתחום פיתוח הכלכלה המקומית בארץ ובחוץ-ישראל, יפקד לקחים ויפיץ אל רבני העוסקים במלאכה בשטח. בנוסף לכך יעסוק המרכז המוצע באיתור משאבים ספייים ואנושיים פנויים, שניתן לרתום אותם לפעילות ברמה המקומית. זאת לצד שיתופם של עובדים קהילתיים בפעילות המקומית, פעילות שמיטבעה תוכל להתרכז בייחוד-פעילות במשאבים המקומיים גרידא.

דוגמה לקישור אפשרי בין גורמים לאומיים ומקומיים באמצעות המרכז היא פנייה למנועת סגירתו של מפעל על-פי חוק רכישת מפעלים בידי עובדיהם (מקרים מיוחדים), שהשמי"ד-1987, שנכנס לתוקף ביום 1.4.1987, על-פי חוק זה יכולים עובדים לפנות לקרן מיוחדת, המשותפת לממשלה ולחברות, בבקשה שתחממן בהמשך פעילות של מפעל

חיליים משותפים כמשרד הביטחון, השלטון המקומי באמצעות המחלקה לשירותים חברתיים ועוד. חלק מן הפעילות היא שגרתית, כגון עבודת שירות התעסוקה בקישור בין גופות תעסוקה למבקשות, וחלק אחר כולל יוזמות ייחודיות ומבנות כמו יוזמותי האחרונות של משרד העבודה והרווחה, המפעיל באמצע עות הלשכות המקומיות לשירותים חברתיים תוכנית להוצאת זוגות, שראש המשתתף שלהן מובטל ואין להם משכורת נוספת, לסדנאות קבוצתיות בבתי הבראה, משרת הסדנאות הללו היא לספק מידע על זכויות ועל אפשרויות תעסוקה מחד גיסא, ותמיכה הדדית מאידך גיסא. במיוחד מושם דגש בחוכמות הקיימות, כולל במסגרת של הכשרות מקצועיות, בהשכלות בשוק העבודה שכיר, אינו יכולים להעריך כמה מובטלים יכלו להשתלב בעבודה במסגרות אחרות – בקואופרטיבים או כעצמאיים – אך בהעדר מערכת תמך ליוזמות מסוג זה ברור, שנחםם אפיק פעולה אפשרי בהיערכות להתמודדות עם תופעת האבטלה. למרות זאת קיימות בישראל עשרות יוזמות מקומיות המתחייבות לפיתוח הכלכלה המקומית. המחלקה להתחדשות השכונות בסכנות היהודית, למשל, ניסחה מסגרת תפיסית ופועלית בתחום במספר דרכים (אברהם, 1985): הוקמו קרינות משותפות לקהילות-תאומות ול-בנקים מקומיים לממן הלוואות לתעשיות זעירות מקומיות בקריית-שמונה ובאופקים; נעשו ניסיונות להקים מפעלים שכונתיים למלאכת יד; מתבצעות הכשרות שמטרתן לפתח את היכולת העסקית והניהולית של בעלי תעשייה זעירה באזורי פיתוח. במכלול פעילויות אלה מתבטאת האזנה פיתוח – שהגיע אליה פרויקט שיקום השכונות, בין השאר, בעקבות משווא מועדת ההערכה הבינלאומית – שאי אפשר לבצע שיקום פיסית וקהילתי-חברתי ללא ביסוס בריאני של התשתית הכלכלית של היישוב ברמה המקומית בעזרת מדיניות לאומית תומכת (הסוכנות היהודית ומשרד השיכון, 1985). רשויות מקומיות רבות בישראל יוזמות פעילויות לקידום פיתוח הכלכלי. פעילויות אלה

ד. תוכנית פעולה

מתוך בחינתנו את מאפייני מדינת הרווחה, את פעילות מקצו העבודה הסוציאלית וכן את מאפייני האבטלה בישראל הגענו למסקנה,

והנפשות של מובטלים ובני משפחותיהם; רמת החינוך של ילדיהם נפגעת. הן בשל אורית המשבר בבית והן עקב העדר יכולת לרכוש חינוך משלים; קיים קושי להמשיך ולקיים את רמת החינוך ואחזקת הבית; יש קשיים חמורים בעמידה בחובות כספיים ולו השגרתיים ביותר. במישור הקהילתי יש פגיעה מעמיקה בציביות ובביטחון הקהילתי בשל התרבות מעשי עבריות; נפגעת הסולידריות החברתית; מצטמצמת התשתית הכלכלית של היישוב הסובל מאבטלה; מגוון השירותים הפרטי והציבורי מצטמצם וגדלה התלות בגורמים שאינם מקומיים (קושניר, 1986; Hayes & Nutman, 1983; Hakim, 1983).

באמצע שנת 1989 ממוצע האבטלה הכלכלי-ארצי עומד על יותר מ-8% מכוח העבודה. בים, נתון ממוצע זה, ודרך שקלולו, מסתירים אבטלה חריפה הרבה יותר אוכלוסיות שונות. אחרים ובחלק רוחב של אוכלוסיות שונות. בערי הפיתוח שיעורי האבטלה עולים בהרבה על שיעור ממוצע זה – כרי כפלים ויותר. הנתונים הממוצעים גם אינם משקפים כראות אבטלה בקרב נשים ובאוכלוסיית הגברים בני 55 ומעלה.

בעיה נוספת בנתוני האבטלה קשורה לאזור רים המטרופוליטני הגדולים, שלמעט במקרה האוכלוסין ניתנים לגביהם נתונים כלליים בלבד. ממוצעים מטרופוליטניים אלה מתבססים על ראית המטרופולין כולו כאזור נסיעה לעבודה יחיד. כלומר, ההנחה היא שמחפשות עבודה המתגוררות בכל נקודה בגוש המטרופוליטני יכולה להיענות להצעת עבודה בכל מקום במטרופולין. הנחה זו איננה תקפה בהכרח לגבי מחפשות העבודה – בעיקר הנשים – והנתונים המורכבים על-בסיס הנתון זו מסתירים ריכוזי אבטלה שכונתיים המורכבים היטב לעובדים קהילתיים בשטח.

הטיפול במובטל ובמשפחתו ניתן כיום על-ידי מספר רב יחסית של גורמים מן הדרג המקומי והארצי כאחד (קושניר, 1986). אלה כוללים את שירות התעסוקה ולשכותיו המקומיות, המוסד לביטוח לאומי, היחידה להכוונת

שבעלי עומדים לסגור (ידיעות אחרונות, מוסף מומן, 5.5.1987).

האופי השני בפעילות המרכז המועצות הוא

הקמתה של יחידת הכשרה. יחידה זו תרכיב את נושא הכשרתם של עובדים ויוזמים שעוסקים בהווה הוא בתחומי פיתוח הכלכלה המקומית או המצויינים להיכנס לחתום זה בעתיד. כדי שיוכלו למלא את תפקידיהם יוכשרו העובדים לאבחן ולהעריך צרכים כלכליים; מגבלות והזדמנויות כלכליות; לבחון הצעות פיתוח המתייחסות ליישוב או לאזור עברותם. בנוסף לכך, תבוצענה הכשרות והשתלמויות בתחומים נוספים, כגון עידוד יוזמות מקומיות; גיוס הון; אפשרויות ההקמה, הניצול, הפיתוח וההסבה של מבני תעשייה; שותפויות עם גורמי חוץ ועוד.

מימד חשוב שישולב בהכשרתם של עובדי השרה, המשלים את הפן הכלכלי של ההכשרה, הוא פיתוח המודעות, הכישרונות והקניית ידע בתחומים חברתיים ובין-אישיים לקראת פעילות עם קבוצות וארגונים בקהילה. למשל, יכולת לנהל משא-ומתן עם יחידים וקבוצות בתוך הקהילה ועם גורמים ממוסדים יותר וגורמים חוץ-מקומיים. בנוסף לכך תפותח היכולת לתיווך וסיועור (Advocacy) והבנת ההתלככים בקבוצות משימה המתהוות תוך-כדי הקמת פרויקט וליזוי.

מן האמור לעיל ברור, שתחום ההכשרה והעבודה המעשית שאנו מדברים עליו מצוי באורח מובהק ב-"תפר" שבין פיתוח הכלכלה המקומית ובין פיתוח תהליכים קהילתיים בהקשרם הכלכלי. במלים אחרות, נדרשת הבנה ויכולת הפעלה של המרכיבים הכלכליים המשי-פיעים על ההתפתחות החברתית-הכלכלית, שאינה מוקנית היום בצורה שיטתית באף תחום מקצועי ברור. יחד עם זאת, התכנים שתארונו משיקים לתחומי העבודה וההתמחות של ארבע קבוצות ראשית, כבר היום יש עובדים בשטח שתחום עבודתם הוא ב-"תפר" שהוזכר לעיל. אלה הם קציני תעסוקה וקציני פיתוח תעשייה, עוזרים לאנשי יעירות ומועצות, ובמקומות אחרים גם מנהלי מת"נים (ארי, 1987) ומנהלי

פרויקטים חברתיים. כל אלה יוכלו להפיק תועלת ממערך הכשרה שיטתי יותר, ומאידך יוצא יחזמו הם מניסיונם לפיתוח ועיון מערכי ההכשרה.

קבוצת יעד שנייה להכשרה היא חלק מן העובדים הקהילתיים ברשויות המקומיות. שעבורם יהיה זה בבחינת העשרת תפקיד (Role Enrichment). קבוצת היעד השלישית הם סטודנטים במקצועות מדעי חברת, כגון כלכלה, מינהל עסקים, מינהל ציבורי, גיאוגר-פיה, סוציולוגיה ועבודה סוציאלית-קהילתית, המבקשים תחום יישומי ללימודיהם. קבוצת יעד רביעית עשויה לכלול עובדים מקצועיים למחצה, כגון פעילים בארגוני עובדים ופעילים קהילתיים – אוכלוסייה של יוזמים חברתיים, המצויינת לבסס את ידיעותיה ואת יכולת עבודתה בתחומי הכלכלה המקומית.

ה. דיון

במאמר זה הוצג הרעיון של שילוב בין שתי תפיסות מקצועיות, שבפרד אינן מצליחות לגבש מענה נאות לביקוש בנושא האבטלה והתעסוקה ולצורך בהתערבות מקומית. אנו סבורים, שההתמחות הקהילתית במקצוע העבודה הסוציאלית צריכה לנקוט יוזמה ביוס-למוקד ביקוש זה. מבחינת העבודה הקהילתית תהיה ככך פריצה לתחום חדש. מאידך גיסא, גם מתחום הכלכלה ברמה המקומית צריכה לבוא נכונות להרחיב את ההתייחסות והשתתפות בתהליכי הפיתוח הכלכלי.

השילוב שהוצע מבוסס על יוזמות ועל פעילויות של קבוצות יעד וקבוצות עניין מוגדרות תוך התבססות על שילוב ממדים בינאישיים בקבוצות משימה מחד גיסא, וייזום כלכלי מקומי, מאידך גיסא. למעשה יש בכך משום העשרת תפקיד לעוסקים בפיתוח כלכלי ולעובדים הקהילתיים כאחד. לשם מימוש ה-"תפר" הבינמצעני יש צורך בבחינת קרי-מיותיהם של שני המקצועות במקביל וכן

של הכני ההכשרה שלהם, וזאת בשל הצרכים בשטח. אין בהצעתנו תרופת פלא לאבטלה, אלא קריאה לשלב נוסף בהתפתחותם של מקצועות ושל ארגונים, שלב שמטרתו לתגום להשלמתם של חוסרים קריטיים במערכות הר-ווחה בהווה. חוסר זה כולט במיוחד ברובד הקהילתי המקומי ובתחומי הכלכלה והתעסוקה וממנו נובע הצורך בשילוב היכולות שאנו מציעים.

יש לבחון את מערכת קבלת ההחלטות ברמת המדיניות הכלכלית-חברתית להתחשבות בהשלכות קהילתיות של פעולתה. לשם כך, וכדי ליישם בצורה יעילה פתרונות מקר-מיים, המלצנו על שילוב מיומנויות וגישות מתחום העבודה הקהילתית בטיפול בבעיות העסוקה ואבטלה. יתרה מזו, לדעתנו יש להביא בחשבון בהווה את העלויות החברתיות לטווח הארוך של ההחלטות הכלכליות (Long-Term Costs). ולפיכך יש לקבל החלטות תוך בחינת עלות ההזדמנות (Opportunity Cost) הגלום בהן. יש להשקיע בהווה ב"תפר" שבין הכלכלה המקומית ובין העבודה הקהילתית, כדי לצמצם את ההוצאה הצפויה בעתיד על תמיכה כאלה שיהפכו לנפגעי מדיניות ההווה. במלים אחרות, מניעה של משברים ותגובה בונה לשינויים כלכליים מבניים עדיפה על המאמץ לאחות קרעים לאחר פרוץ המשבר.

ביבליוגרפיה

- אברהם, מיכל, במשאכרים – הם: מבט חדש על ההשקעות הכלכליות הנדרשות בערי הפיתוח בישראל, הסוכנות היהודית, המחלקה להתחדשות השכונות – אגף התכנון, ירושלים, 1985.
- ארי, משה, "פיתוח תשתית כלכלית למרכז הקהילתי", במת"ס (1987).
- דורון, אברהם, מדינת הרווחה בניין לתמורה, ירושלים, 1985.
- האוניברסיטה העברית, בית-הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, הקבוצה לפיתוח הכלכלה המקומית, "תוכנית נסיגות לפיתוח הכלכלה המקומית: הקמת מרכז ארצי ליוזם פרויקטים, לריכוז מידע ולהכשרת כח אדם" (ד"ח) למשרד העבודה והרווחה. ניתן להשיג באמצעות פנייה למחבר מאמר זה, ירושלים, 1986.
- הסוכנות היהודית ומשרד הבינוי והשיכון – הוצעה הביטלוגמית לזיכרון פרויקט שיקום והתחדשות השכונות: א. ידן-חשבוני לשנת 1983 (1984); ב. סיכום של מימצאים ומלצות (1985).

על מנת לגבש הגדרות מדויקות יותר של יעדים ותחומי פעולה לתפיסה הבינתחומית ולהצעות שהצגנו כאן תידרש, ללא ספק, פעי-לות נוספת של חשיבה, מחקר וניסוי. למשל, אנו צופים שיווצר מתח בין תפיסות מסורתיות של העבודה הסוציאלית, הממוקדת במתן שי-רותים על-פי כללי זכויות וגזקנות, ובין הצורך במשמעת כלכלית כיוזמות עסקיות, הכרוכות גם בגטילת סיכונים ובניצול הזדמנויות. כדי להתמודד עם מתח זה יהיה צורך להתמודד עם סטריאוטיפים של מקצועות ושל לקוח-תיהם. הדרך הטובה ביותר לעשות זאת היא באמצעות המצאת התערבויות חדשות ופיתוח מיומנויות ותחומי פעולה חדשים. גם לעוסקים בכלכלה המקומית יימצאו אתגרים חדשים, ערכיים ומהותיים, בהתמודדות עם ה-"תפר" הכלכלי-קהילתי. כאמור, יהיה צורך לפתח התייחסויות ליחסי הגומלין שבין פעילות כלכלית מקומית, מרכיבי התעסוקה המקומית, ובין הרווחה הקהילתית. יתבקש תוגמון של התייחסויות אלה לתשומה למדיניות בינתחומית חדשה. גישתנו מציעה תיחומים מקצועיים חדשים, שסייעו בהשגת יעדים אלה ויקרבו את העוסקים בהשגתם אל המציאות היומיו-מית של האוכלוסייה המהווה את הכלכלה ואת החברה.

- בורדום, יוסף, "הערכות עובדות סוציאליות במסגרתם ובמסגרתם במקומה של צמצום משאבים", ביטחון סוציאלי 27 (יוני 1985), עמ' 128-136.
- בנען, דן, ואדרי, הדסה, "דגם עבודה למקומי קבוצות פעילים", חברה ורווחה, כרך י' (ספטמבר 1985), עמ' 248-257.
- משרד העבודה והרווחה - הרשות לתכנון כוח-אדם, אבטלה ומובטלים 1985, ירושלים, 1986.
- משרד העבודה והרווחה - הרשות לתכנון כוח-אדם, קווי ההתפתחות העיקריים של כח-אדם, העמותה ואבטלה במשק בשנת 1986, ירושלים, 1987.
- קושניר, תלמה, הטיפול במובטל (בעריכת פנחס פרינק), הסוכנות היהודית, המחלקה להחדשת השכונות - אגף התכנון ומכון ס.פ.ר., ירושלים, 1986.
- קלוזנר, דוד, פיתוח כלכלי על בסיס הקהילה המקומית - סקירה וקווים למדיניות, מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים, 1987.
- רונפלד, יונה, "חחומה והתמחותה של העבודה הסוציאלית", חברה ורווחה (ספטמבר 1985), עמ' 119-130.
- Butcher, J. et al., *Community Groups in Action: Case Studies and Analysis*, Routledge and Kegan Paul, London, 1980.
- Cox, F.M. et al., *Strategies in Community Organisation*, Peacock, Itaca, Ill., 1974.
- Dee, Kay (ed), *Perspectives for the Future: Social Work Practice in the 80's*, NASW, Washington, D.C., 1980.
- Eisenstadt, S. N. & Ahmeir, O., *The Welfare State and its Aftermath*, Croom Helm, London, 1985.
- Greater London Council, *The London Industrial Strategy*, London, 1985.
- Greater London Council, *The London Labour Plan*, London, 1986.
- Hakim, Catherine, "The Social Consequences of High Unemployment", *The Journal of Social Policy*, Vol. 11, No. 4 (1983), pp. 433-467.
- Hayes, John & Numan, Peter, *Understanding the Unemployed*, Tavistock Publications, London, 1981.
- Kahn, Alfred J., *Theory and Practice of Social Planning*, Russel Sage, New York, N.Y., 1969.
- Kahn, Alfred J. & Kamerman, Sheila, *Social Services in International Perspective*, U.S. Department of Health, Education and Welfare, 1976.
- Kahn, Alfred, J. & Kamerman, Sheila, "The Personal Social Services and the Future of Social Work", in: Dee (ed.), pp. 3-17.
- Rothman, Jack, "Three Models in Community Organisation Practice", in: Cox et al., pp. 22-39.
- Webb, Chris, "Innovatory Social Projects in Community Development", *Eurasocial Newsletter*, No. 38/39 (1985), pp. 6-10.
- Sainsbury, Eric, *The Personal Social Services*, Pitman, 1977.